

Shohruh ABDIRAIMOV,
Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi
E-mail: abduraimov.shohrux@mail.ru,

ToshDO'TAU katta o'qituvchisi ped.f.d. (PhD) K.Mavlonova taqrizi asosida

BAHOLASH TIZIMINING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI

Annotatsiya

Ta'lism jarayoni "oltin uchburchak" – DTS, o'qitish jarayoni va baholashdan iborat. Bularidan baholash tizimi barchasiga ta'sir qiladi. Bu haqida jahon pedagogikasida bir qancha nazariy qarashlar keltirilgan. Maqolada ona tili ta'limali ham amaldagi baholash tizimi va uning ona tili ta'limga salbiy ta'siri, sabablari haqida atroflichha fikr yuritilgan, dalillar keltirilgan. Muammo yuzasidan muayyan xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: baholash nazariyasi, nutqiy malakalar, domen, kostrukt, test, testologiya.

THE EFFECT OF THE ASSESSMENT SYSTEM ON THE QUALITY OF EDUCATION

Annotation

The learning process is a "golden triangle" of DTS, teaching and assessment. Of these, the evaluation system affects everyone. There are several theoretical views on this in world pedagogy. The article also discusses the current system of assessment in mother tongue education and its negative impact on mother tongue education. Certain conclusions are drawn on the issue.

Key words: assessment theory, speaking skills, domain, construction, test, testology.

ВЛИЯНИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ НА КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

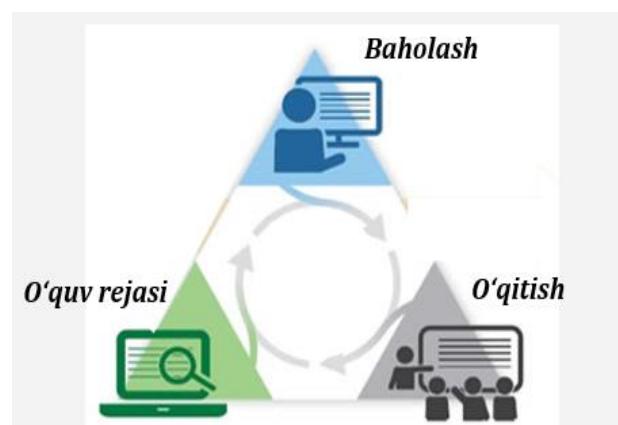
Процесс обучения представляет собой «золотой треугольник» DTS, преподавания и оценивания. Из них система оценки затрагивает всех. В мировой педагогике существует несколько теоретических взглядов на это. В статье также обсуждается существующая система оценивания при обучении на родном языке и ее негативное влияние на обучение на родном языке. По этому поводу сделаны определенные выводы.

Ключевые слова: теория оценивания, разговорные навыки, предметная область, конструкт, тестология.

Kirish. Zamonaliv ta'larning maqsadi faqat bilim berish emas, qobiliyat va fazilatlarni rivojlantrish. Darhaqiqat, kam vaqt sarflab, sifatlari natijaga erishishni kutayotgan hozirgi tezkor zamon ta'limgan faqatgina bilimli avlodni emas, balki uni hayotda qo'llay oladigan ijodkor, tashabbuskor, moslashuvchan avlodnigina tarbiyalashni talab etmoqda. Bu esa ta'lism jarayonida bir qancha muhim vazifalarini kun tartibiga chiqarmoqda. Shuning uchun ham ta'lism turlari: maktabgacha ta'lum, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lum, professional ta'lum hamda oliy ta'lum standartlari, o'quv dasturlari o'rtasidagi uzviy bog'liqlik qaytadan tahliliy o'rganib chiqilib, ta'lum turlarinining ona tili ta'limali konkretlashtirilib, aniqlashtirilib olinmoqda. O'quv dasturlaridagi bir-birini takrorlaydigan, murakkabligi nuqtayi nazaridan yosh xususiyatiga mos bo'limgan mavzular o'zarlo

moslashtirilmoqda, ortiqcha yuklamalar optimallash-tirilmoqda. Bir so'z bilan aytganda, fanning ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqib va til o'zlashtirish qonuniyatlarini asosida Ona tili fanidan Milliy o'quv dastur ishlab chiqilmoqda. Shuni ham ta'kidlashimiz kerakki, Milliy o'quv dasturni ishlab chiqish, darsliklarni yangilash, o'qitish sifatini oshirish bilangina ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi, chunki har qanday ta'larning sifatini belgilaydigan, ko'rsatadigan baholash mexanizmi bo'lishi kerak.

Mavzuga oid mabalar tahlili. Pedagogikada "ta'lum uchburchagi" degan tushuncha bo'lib, bu ta'lum jarayonining uch ustumi hisoblanadi. Bu haqida bir qancha olimlar o'z fikrlarini bayon qilishgan. Xusan, inglez olimi Jon Orlando quyidagicha fikr bildiradi. "O'quv rejasi, o'qitish va baholash ta'luming uchta asosiy tarkibiy qismidir".

(Ta'lum uchburchagi.)

Boshqa bir olim Milton Chen esa obrazli tarzda: “bularni (*o'quv rejasi, o'qitish va baholash*) sinfxona stulining uch oyog'i”, – deb ataydi [1]. Ya’ni ta’lim jarayonini uch oyoqli kursiga mengzab, birortasi qulasa, butun bir ta’lim quaydi degan fikrغا keladi.

Boshqa bir ingлиз олими Dylan Viliam esa: “Baholash o’qitish va ta’lim maqsadi o’tasidagi ko’prikdir”,[2] – deb ta’kidlaydi. Ya’ni baholash o’qitishning DTSda belgilangan ta’lim maqsadiga mosligini o’lchovchi, tekshiruvchi mezonlardir, degan mazmundagi fikri bildiradi.

Bir so’z bilan aytganda, baholash ta’limni harakatlaniruvchi kuch hisoblanadi. Umuman, **baholash bilim, ko’nikma, malaka va kompetensiyalarning ta’lim oluvchilarda shakllanganlik darajasini tekshirish, o’lchash jarayonidir**.[3]

Ta’lim jarayonida baholashning bir qancha turlari bor. Avvalo, baholash amalga oshirilish maqsadiga ko’ra ikki turga ajratiladi.

1. Formativ baholash.

2. Summativ baholash.[4]

Formativ baholash – bu sinfda o’quvchilarning o‘qishini, o’zlashtirishini baholash. U odatda rivojlantirish vazifasini bajaradi va quyidagi shakllarda olinishi mumkin:

- *Viktorinalar*
- *O'yinlar*
- *Loyihalar*
- *Taqdimotlar*
- *Guruhsaoliyati*

Summativ baholash – bu o’quvchilarning kurs davomida o’rgangan bilim, ko’nikma, malakalarini baholash. Bu baholash xuloslash, sinash, saralash vazifasini bajaradi.

Summativ baholash quyidagilarni o’z ichiga oladi.

(Nutqiy malakalar)

Shuni ham ta’kidlashimiz kerakki, lingvistik kompetensiyalar nutqiy malakalarning rivojlanishi, to’g’ri shakllanishi uchun vosita hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. Amaldagi imtihon tizimlarimizda birlamchi malakanı rivojlanish darjasini baholashga yetarli darajada e’tibor qaratilmadi. Masalan, *Umumiyl o’rta ta’limning yakuniy davlat attestatsiyasi imtihonlarida ham, Oliy ta’lim muassasalariga qabul imtihonlarida ham* birlamchi kompetensiyalarni tekshirishga urg’u berilmaydi, balki ikkilamchi ko’nikmalarni – lingvistik tahlil qilish ko’nikmasi baholanmoqda. Xususan, katta motivatsiya kuchiga, rag’batga ega bo’lgan Oliy ta’limiga kirish imtihonlarida faqat test, aynan yopiq testlardan foydalanish ta’lim sifatiga salbiy natijasini ko’rsatmoqda. Ya’ni test orqali ikkilamchi ko’nikmalarni – lingvistik tahlil qilish ko’nikmasini baholash allaqachon ona tili ta’limiga o’zining salbiy ta’sirini ko’rsatib ulgurgan. Amalda foydalanilayotgan testlardan tahlil qilib ko’ramiz.

Qaysi gapda qatnashgan sodda yasama so’zning asosi ot turkumiga oid so’z bilan shakldosh bo’la oladi?[6]

- Sinovlar
- Yakuniy imtihonlar
- Hisobotlar
- Sinf, kurs oxiridagi loyihiilar

Tadqiqot metodologiyasi. Pedagogik o’lchovlarga oid tadqiqotlardan ma’lumki, har qanday baholash o’lchovlarini ishlab chiqishdan oldin uni loyiha shakllantirish kerak bo’ladi. Ya’ni o’lchovning domen, sub-domen va konstruktari aniqlashtirib olinadi. Keyin esa shularni baholaydigan, o’lchaydigan test topshiriqlari shakllantiriladi.[3] Ya’ni bilim, ko’nikma, malaka, kompetensiyalar majmuyi bo’lgan domen va sub-domen aniqlashtirilgach, uning xususiyatlari bo’lgan konstruktini belgilab olish kerak bo’ladi. “Konstrukt – o’lchanishi lozim bo’lgan xususiyat”.[3] Shundan so’ng, baholanishi lozim bo’lgan domen va konstruktarni tekshirishga imkon beradigan topshiriqlar metodikasi tanlanadi va test topshiriqlari ishlab chiqiladi. Ana shunda ta’limga baholashning salbiy ta’sirlarini olib keluvchi xatoliklarning oldi olinadi.

Agarda qaysiki ta’limda baholash to’g’ri yo’lga qo’ymasda, fan ta’limining malaka talablari baholanmay, amaliy ahamiyatsiz, ikkilamchi ko’nikmalar tekshirilsa, belgilangan maqsadga erishilmaydi, ta’limda inqiroz yuzaga keladi. Masalan, O’zbekistonda ona tili ta’limida shunday holatni kuzatishimiz mumkin.

DTSda Ona tili fanidan egallanishi lozim bo’lgan kompetensiyalar ikkiga ajratiladi:

1. **Nutqiy kompetensiyalar** (*tinglab tushunish, so’zlash, o’qish va yozish*).
2. **Lingvistik kompetensiyalar** (*fonetika, grafika, orfoografiya, orfoeziya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid*).[4]

A) *Dehqonlar ish qurollarini sozladilar.*

B) *Senga qondosh elning hurmatini o’rniga qo’yishing kerak.*

C) *Karima xola bolalarining yozlik ko’ylaklarini yig’ishtirib olib qo’ydi.*

D) *O’ylamay qilingan ish – boshga keltirar tashvish.*

Mazkur test topshirig’ini bajarish uchun o’quvchidan so’z yasalishi, morfemika, morfologiya va leksikologiyaga oid nazariy qoidalarni mukammal bilishi talab etiladi. Ushbu test topshirig’i orqali o’quvchining sof lingvistik bilimi, nazariy ko’nikmasi baholanadi. Demak, test topshirig’ini shakllantirishda baholashni loyiha shakllantirishga amal qilinmagan va o’quvchilarning ikkilamchi ko’nikmasini – lingvistik tahlil qilish ko’nikmasini tekshirishga e’tibor qaratilgan. Bunday testlarning ko’plab foydalanilishi o’quvchilarda nutqiy ko’nikmalarni rivojlantirishga bo’lgan turkini, ehtiyojni yo’qolishiga, ta’limda ikkilamchi ko’nikmalarni o’rgatishga urg’u berilishiga olib kelgan.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, baholashning ta’lim sifatiga salbiy ta’sirini cheklab, ijobjiy

ta'srini oshirish uchun, birinchidan, test topshiriqlarini ishlab chiqishning nazariy va metodologik asoslarini yaratish, ikkinchidan, ona tili ta'limida nutqiy malaklarni baholaydigan test tizimini ishlab chiqish, uchinchidan, testologiyani rivojlantirish uchun raqobat muhitini yaratish va bir qancha

test tuzish va baholash bilan shug'ullanadigan markazlarni tashkil etish, to'rtinchidan, OTMlarda pedagogik o'chovlarni ishlab chiqadigan mutaxassislar tayyorlaydigan yo'nalishlar ochish lozim.

ADABIYOTLAR

1. Shihab Jimaa. The impact of assessment on students learning. //Procedia - Social and Behavioral Sciences 28 (2011) 718 – 721
2. Dylan Viliam. Assessment: The Bridge between Teaching and Learning. // National Council of Teachers of English. Volume 21 Number 2, December 2013. Page 15-20.
3. K.Jalilov. Baholash nazariysi asoslari. -Toshkent, Akademnashr 2020, 11-bet.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'liming davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/-3153714>
5. Chris Zook. Formative vs. Summative Assessments: What's the Difference? //<https://www.aeseducation.com/blog/formative-vs.-summative-assessments-what-do-they-mean>.
6. https://dtm.uz/upload/file/pdf/nt/Ona_tili.pdf
7. Sh.S.Abdiraimov. Ona tili fanidan savodxonlikni tekshirishda turli test topshiriqlarining ahamiyati. Davlat test markazi, Axborotnama, 2019-yil 4-son, 10-15-bet.
8. I. Azimova. Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. Global ta'lim va milliy metodika. Respublika ilmiy-amaliy anjumanini materiallari. – Toshkent. 222-bet.
9. Sh.S.Abdiraimov. Ona tilidan test topshiriqlarini ekspertiza qilishning o'ziga xosligi Davlat test markazi, Axborotnama, 2020-yil 2-son, 21-27-bet.
10. Михайлычев Е. А. Дидактическая тестология. – М.: Народное образование, 2001. – 432 с.
11. Zakirova M.Sh., Ermatova N.N. Test tuzish metodikasi va ekspertizasi. – Toshkent, 2018. – 41 b.